

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları¹ South Caucasus Policies of the USA and Russia in the Post-Cold War Period

Meryem Koca²

Başvuru Tarihi: 01.11.2019

Kabul Tarihi: 29.11.2019

Özet

Güney Kafkasya bölgesi jeopolitik ve stratejik özellikleriyle dünya politikasında önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca çeşitli güçlerin egemenliği altına giren bölge, 18. Yüzyıl'da Rus hâkimiyeti altına girmiştir. Sovyet çökmesinin ardından ise, güney Kafkasya'da güç ve etki boşluğunu kimin dolduracağı sorunu ortaya çıkmıştır. Gerek sahip olduğu enerji kaynakları ve gerekse jeopolitik konumu nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı olan Güney Kafkasya'daki güç mücadelesi, bölgenin istikrarsızlaşmasına katkı sağlamaktadır. Çatışan çıkarlar ve kurulan ittifaklar bölgede kutuplaşmaya sebep olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak ise Güney Kafkasya'daki çatışma alanı küresel bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmada, Güney Kafkasya'daki küresel güç mücadelesi neo-realizm perspektifinden ele alınmıştır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesindeki istikrarsızlığın nedenleri araştırılırken jeopolitik unsurlara geniş ölçüde atıflar yapılmıştır. Çalışma genelinde, süreç takibi yöntemiyle vaka analizi yapılmıştır. Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası Hukuk'a dair literatür taraması gerçekleştirilirken, konuyla ilgili güncel gelişmeler de takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Enerji Kaynakları, Jeopolitik, Güvenlik, Güç Mücadelesi, Çatışma

Abstract

The South Caucasus region has an important place in World politics with its geopolitical and strategic characteristics. The South Caucasus region, which has been dominated by various authorities throughout history, has been under Russian dominance in the 18th century. After the Soviet withdrawal, the question of who would fill the gap of power and influence in the South Caucasus emerged. The power struggle in the South Caucasus, which is the focus of global and regional Powers due to its own energy resources and geopolitical position, contributes to the destabilization of the region. Conflict security interest and established alliances are causing polarization in the region. As a natural consequence of this, the conflict area in the South Caucasus is gaining a global dimension. In this study, the global power struggle in South Caucasus is discussed from the perspective of neo-realism. In addition, while investigating the causes of instability in the South Caucasus region, extensive references have been made to the geopolitical elements. Throughout the study, case analysis was performed with the process follow-up method. While the literature review on International Relations, Political Science and International Law was carried out, current developments on the subject were also followed.

Keywords: South Caucasus, Geopolitics, Security, Power Struggle, Conflict

¹ Bu makale yüksek lisans tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

² Anadolu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler doktora öğrencisi, meryemsahbaz@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0002-9559-3392

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona erip Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünya sistemi de köklü bir değişime uğramıştır. Çift kutuplu yapısını geride bırakan uluslararası sistem tek kutuplu haliyle bir "Yeni Dünya Düzeni" ne işaret eder olmuştur. Nasıl ki Soğuk Savaş'ın başlaması uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırdıysa, bitişi de temelden bir değişime sebep olmuştur. Yeni devlet yapılanmalarının ortaya çıkması ile dünyanın jeopolitik görünümü radikal bir şekilde değişmiştir. Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden en çok etkilenen bölgelerden biri hiç kuşkusuz Kafkasya'dır. Doğu Bloğu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin dağılmasından sonra ulusların birbirlerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiş, askeri ilişkiler yerini kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilere bırakmıştır. Oluşan yeni konjonktürde Kafkasya; jeostratejik konumu ve enerji potansiyeli açısından büyük öneme sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Kafkasya'da üç ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsız devletler olarak uluslararası sisteme katılmaları gerek bu ülkelerle bölgesel güçler arasındaki ilişkiler ve gerekse bölgedeki enerji kaynakları için rekabet bakımından yeni parametreler ortaya çıkarmıştır (Kasım, 2011 s.1). Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkeleri bir dizi sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Öncelikle bu ülkelerin istikrarlı bir demokratik ve ekonomik yapıya sahip olmalarının zaman alacağı anlaşılmaktadır (Arı, 2010, s.13). Bu zaman diliminde uluslararası politikanın güç mücadelesine ve çıkar çatışmasına maruz kalan ülkeler, devletleşme süreçlerinde bir takım sorunlar yaşamaktadırlar. Bölge, gerek stratejik yapısı ve gerekse jeopolitik önemi nedeniyle bölgesel ve küresel güçlerin dış politikalarının vazgeçilmez parametresi olmuştur.

Sovyet çekilmesinin ardından, Orta Asya ve Orta Doğu'ya yakınlığıyla ve Karadeniz ile Hazar Havzası arasındaki konumuyla stratejik/ekonomik açıdan çekici olan Güney Kafkasya'da güç ve etki boşluğunu kimin dolduracağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede; bölgede 19. yüzyılda İngiliz ve Rus İmparatorluklarının Kafkasya ve Orta Asya'nın kontrolü için verdikleri mücadeleye benzer bir rekabetten, başka bir deyişle ikinci bir "Büyük Oyun" dan bahsedilmeye başlandı. *Yeni Büyük Oyun'* da, ilkinden farklı olarak, Avrupa Birliği (AB) gibi ekonomik anlamda ulus üstü bir oluşumun, NATO gibi uluslararası örgütlerin, Lukoil gibi ulusal, British Petrol (BP) gibi çokuluslu şirketlerin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Türkiye, İran, Çin, İsrail, Hindistan gibi devletlerin katılımıyla çok sayıda ve çeşitte oyuncu yer almıştır.

Güney Kafkasya bölgesi üzerinde yaşanan küresel ve bölgesel rekabet; ABD'den Rusya'ya, AB'den Çin'e, Türkiye'den İran'a ve daha birçok dünya ülkesine kadar geniş tutulabilecek bir konudur. Bu kadar çok aktörü ilgilendirmesinin sebebi ise; şüphesiz ki, geçmişten günümüze hep diri kalan, jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Ancak *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları* adlı bu çalışma kapsamında söz konusu genişlik belirli sınırlamalarla daraltılarak konu; iki küresel güç olan ABD ve Rusya üzerinden analiz edilecektir. Takdir edilir ki, Kafkasya gibi şahsına münhasır bir bölge daha uzun ve kapsamlı bir çalışma ekseninde tüm dünya çapında ele alınarak çalışılabilir.

Bu makale, Güney Kafkasya'daki küresel güç mücadelesi neo-realizm perspektifinden ele alınmıştır. Bu doğrultuda, analiz düzeyi olarak uluslararası sistemin yapısını kullanan ve anarşi unsurunu merkeze alan, güç mücadeleleri, güvenlik ikilemi ve güç dengesi gibi unsurlara sıkça referans veren realist ekol bağlamında Güney Kafkasya'daki güç mücadelesi analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesindeki istikrarsızlığın nedenleri araştırılırken jeopolitik unsurlara geniş ölçüde atıflar yapılmıştır. Çalışma genelinde, süreç takibi yöntemiyle vaka analizi yapılarak birinci ve ikinci düzey kaynaklardan yararlanılmış olup; Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası Hukuk'a dair literatür taraması gerçekleştirilirken, konuyla ilgili güncel gelişmeler de takip edilmiştir.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemdeki Değişimler

Başta I. ve II. Dünya Savaşları olmak üzere, 20. yüzyıl, uluslararası dengelerin hızla değiştiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç boyunca dünya siyasetindeki güç ve çıkar mücadeleleri uluslararası sistemin yapısını temelden etkilemiştir. 20. yüzyılın birinci yarısının sonuna doğru başlayan ve Sovyetlerin çöküşüyle son bulan Soğuk Savaş dönemi de söz konusu güç mücadelelerinden birisine tanık olmuştur. Miladi Sovyetler Birliği'nin dağılmasına dayanan Soğuk Savaş'ın sona erme durumu dünya siyasetine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sovyetlerin dağılması, bir yandan iki kutuplu dünya sisteminin sonunu getirirken, diğer yandan ABD'nin güç mücadelesinin galibi olduğunu göstermiştir (Emeklier, 2010). Bunun doğal bir sonucu olarak ise; bazı düşünürler askeri, ekonomik ve siyasi anlamda ABD'nin tek süper güç olduğunu ve bu gücün kudretine erişebilecek başka bir aktörün bulunmadığını iddia etmeye başlamışlardır (Kantarıcı, 2013, s.60). S. Huntington, F. Fukuyama, Z. Brzezinski gibi isimlerin ortaya koyduğu çalışmalarda net bir şekilde görüldüğü üzere, yeni kurulan dünya düzeninde, ABD hegemon güç ve onun bayraktarlığını yapmış olduğu liberal ekonomi, demokrasi, kapitalizm gibi unsurlar ise, modern devlet çizgisinin olmazsa olmazları olarak tüm dünyaya duyurulmuştur. Bu doğrultuda, gerek Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsız birer devlet olarak dünya siyasetinde yerini alan Orta Asya ve Kafkasya devletleri ve gerekse Doğu Bloğu içerisinde bulunan ve komünizm ideolojisiyle yoğrulan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri liberal ekonomi ve demokrasi ışığı altında biçimlendirilecekler listesinde ilk sıraları almışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, uluslararası sistemin yapısı köklü bir biçimde değişime uğramıştır. *Yeni Dünya Düzeni* söylemlerinin sıkça yer aldığı bu dönemde, dünyayı nelerin beklediğine dair farklı görüşler bulunmaktaydı. Bazıları, kaos ortamının giderek arttığına vurgu yaparken, diğerleri süper gücün egemenliğinde barış ve istikrar ortamından bahsetmekteydi. Ancak, kalıcı barış ortamına dair umut dolu bakış açıları Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika, Orta Asya ve Kafkasya gibi pek çok bölgede meydana gelen huzursuzluklarla beraber anlamını yitirmeye başlamıştır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Algılarındaki Değişimler

Soğuk Savaş süreci boyunca askeri olarak değerlendirilen güvenlik kavramı, 1990'lardan günümüze kadar gelen süreçte içerik zenginleşmesine uğramıştır. Bu bağlamda; *siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel* hususlar da güvenlik konuları içerisine dâhil edilmiştir (Özkan, 2016, s.133). Bu durumun temel sebebinin küreselleşme süreci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki; devletin güvenliğine yönelik var olan tehditlerin genişlemesi ve çeşitlenmesi güvenlik algısında derin dönüşümler yaşatmıştır. Elbette bu durum, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bir olgu değildir. Devletlerin güvenlik konusundaki algı değişimleri 1960'larda küreselleşmenin ivme yapmasıyla ortaya çıkmış ve 1990'ların ardından daha da derinleşmeye başlamıştır (Karabulut, 2009, s.120). Küreselleşmenin getirmiş olduğu gelişmelerle beraber geleneksel tehdit anlayışı tarihe karışmış ve bu anlayış yerini yeni tehdit algılarına bırakmıştır. Buna ek olarak, hâlihazırda var olan fakat güvenlik tehdidi kapsamında yer almayan bazı unsurlar da tehdit algısı içerisine dâhil olmuştur (Karabulut, 2009, s.201).

Bilindiği üzere; Westphalia ile ulus-devlet uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. O tarihten beri de, "*Devlete tehdit oluşturabilecek aktör yine bir devlettir.*" düşüncesinden hareket edilmiştir. Dolayısıyla, tüm güvenlik algıları ve ulusal güvenlik mahiyetinde alınan tedbirler bu ölçüde anlam ifade eder olmuştur. Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırı, bahsi geçen güvenlik algısını dönüşüme uğratmıştır. Bu tarihte, ABD'nin tüm dünyayı şaşkına çeviren bir terörist saldırıya maruz kalmasıyla, uluslararası ilişkilerde *asimetrik tehdit* kavramı tartışılır olmuş ve yeni mücadele *asimetrik savaş* adını almıştır (Gürsoy, 2004, s. 120). Asimetrik savaşa ek olarak; çevre sorunları, bilişim devrimiyle ortaya çıkan bilgiyi kontrol etmede yaşanan güçlükler ve siber tehditler, etnik ve/veya dini çatışmalar, göç unsuru ve insanı güvenlik gibi meseleler de güvenlik kavramı kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.

Kafkasya Bölgesi

Kafkas ya da Kafkasya kavramlarının geçmiş en az bölge tarihi kadar eskidir. Terimlerin ilk kullanımı milattan öncesine kadar dayanır. “Kafkas” ve “Kafkasya” adı ilk defa eski Yunan düşünürlerinden Aiskhylos’un M.Ö. 490’da yazdığı, “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” isimli eserinde anılan “Kavkavos Dağı” deyiminde görülmüştür (Baycan, 2009, s.4). Kafkasya sözcüğü ilk kullanıldığı tarihten günümüze kadar “Caucasus”, “Caucasia”, “Caucasie” gibi değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Kafkasya bölgesi, farklı toplumlar tarafından, farklı şekillerde adlandırılmıştır. Araplar Kafkasya’yı; al-Kabk, Türkler; Kafkasya, Farslar ise; Kafkah diye isimlendirmiştir. Bölgeye, Kafkasya isminin Dağıstan yerlileri tarafından M.S. 479’dan itibaren verildiği de bilinmektedir (Baycan, 2009, s.4).

Kuzey sınırında “Kuban” ve “Kuma” nehirleri, güneyinde ise Türkiye ve İran bulunan Kafkasya bölgesinin doğusunda Hazar Denizi, batısında Azak Denizi ve Karadeniz bulunmaktadır. Arap gezginlerin “Diller Dağı” olarak nitelendirdikleri Kafkasya, Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzey bölgesi yüksek dağlarla çevriliyken, Güney Kafkasya genel olarak ovalardan meydana gelmektedir. Kafkasardı, Transkafkasya, Mavera-yı Kafkas, Kafkas Ötesi isimleriyle de anılan Güney Kafkasya, küçük Kafkas dağlarıyla çevrili olan, tarıma elverişli ovaların bulunduğu bir coğrafyadır (Yalçınkaya, 2006, s.9).

Kafkasya’nın tarihi sayfaları karıştırıldığında bölgenin pek çok otoritenin egemenliği altında bulunmuş olduğu görülmektedir. Bizans’tan Emevilere, Selçuklulardan Akkoyunlu ve Karakoyunlulara kadar çeşitli devletlerin hâkimiyetine giren Kafkasya 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve İran arasında bir rekabet alanı olmuştur (Sankı, 2012, s.253). Osmanlı’nın Kafkaslarda söz sahibi olmasıyla 12. yüzyıldan beri bölgede var olan Ceneviz ve Venediklerin ticari faaliyetleri bitmeye başlamıştır. İstanbul’un fethiyle beraber Kafkasya ile Batı dünyası arasındaki iletişim sekteye uğramıştır. Osmanlı’nın Karadeniz’i bir Türk gölü haline getirme arzusu Yavuz Sultan Selim döneminde Tiflis’in ele geçirilmesinin en büyük sebebi olmuştur. Fakat Osmanlı’nın giderek zayıflamasının doğal bir sonucu olarak 18. yüzyılla beraber Kafkasya’daki üstünlük Rusların eline geçmeye başlamıştır (Deniz, 2014, s.17).

Hindistan’a giden yolları ele geçirerek, hammadde ihtiyacını karşılamak ve koloni kurmak gibi amaçları olan Rusya, Kafkasya’nın stratejik konumundan faydalanmak amacıyla, Osmanlı ve İran’ın çıkar çatışmasına tutuştuğu 18. yüzyılda bölgeyi istila etmeye başlamıştır. 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Güney Kafkasya’da Rus hâkimiyetinin devam ettiği görülmektedir. Bolşevik Devrimi’nin ardından Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da, bu durum geçicilik arz etmiş ve 1920’de Sovyet ordularının Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’a girmesiyle Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlığı sona ermiştir. Sovyetlerin yıkılmasının ardından tekrar bağımsızlıklarını ilan eden Güney Kafkasya ülkeleri, halen daha uluslararası ilişkilerin bağımsız birer aktörü olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Kafkasya’nın etnik mozağiyi dünyada eşine az rastlanacak şekilde renklidir. Bölgede yaklaşık elli kadar etnik grup vardır. Step Kafkasya’sının kuzeyinde Don ile Volga arasında Nogaylar, Kalmuklar ve Kumuklar yaşamaktadır. Hazar Denizi’nin kıyısında Dağıstan yer alır. Bu bölgeyi de halklara göre kısaca üçe ayırabiliriz. Kuzeyde Avarlar, ortada Laklar ve Güneyde Lezgiler bulunur. Transkafkasya ve küçük Kafkasya’ya gelince Gürcüleri, Azerileri ve Ermenileri görmek mümkündür (Demir, 1996, s.224). Bölgedeki çoğunluk Azeri, Ermeni, Gürcü ve Çeçenlerden oluşmaktadır.

Kafkasya; Türkmenistan, Kazakistan, İran, Azerbaycan ve Rusya’ya kıyası bulunan Hazar gibi enerji kaynakları bakımından zengin bir iç denize sahip olması nedeniyle, dünya politikasında önemli bir bölge konumundadır. Asya ve Avrupa arasında bir geçiş köprüsü olan ve yüzyıllardır iki kıta arasında ticarete stratejik bir nokta olan Karadeniz’in bir kolunun Kafkasya bölgesinde olması da bölgeyi dünya ekonomik ve siyasi dengesinde önemli hale getirmektedir.

Kafkasya'nın stratejik önemi söz konusu olduğunda, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı güzergâhı göz önüne alınarak bir saptama yapmak mantıklı olacaktır. Öyle ki; Rusya'dan Akdeniz, Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne bağlantı yolları bu bölgeden geçmektedir. Karadeniz'e kıyısı olan Gürcistan sayesinde Avrupa'ya ve dünyaya, Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan sayesinde ise Asya'nın içlerine ulaşım imkânı sağlayan Kafkasya, doğu-batı arasında önemli bir geçiş yoludur (Sandıklı, 2012, s250).

Doğu-batı güzergâhında bir köprü görevi gören Kafkasya, tarih boyunca, özellikle büyük güçler nezdinde, önemi artan veya azalan şekilde ilgi odağı olmuştur. Jeopolitik açıdan önemli olan bölge, tarih boyunca pek çok devlet ve/veya imparatorluk tarafından istila edilmiştir. Romalılardan Perslere, Bizanslılardan Büyük Selçuklulara kadar pek çok otoritenin egemenliği altına giren Kafkasya büyük güçlerin çıkar mücadelesi verdiği bir bölge olarak tarihteki yerini almıştır (Kemaloğlu, 2012, s.3).

Günümüzde Kafkasya'nın jeopolitik konumuyla en çok ilgilenen ülkenin Rusya olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Rusya'nın kuzey ve batı güzergâhı çetin hava koşulları ile kısmen korunurken güneyi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Güney bölgesinden gelebilecek saldırılara karşı savunmasız olan Rusya, Kafkasya'yı kendisine koruyucu bir kalkan olarak görmektedir.

Kafkasya'nın jeopolitik önemine katkı yapan en büyük unsurlardan bir tanesi de sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. OPEC'in 2018 yılına dair açıkladığı veriler göz önüne alındığında dünyanın kanıtlanmış doğal gaz rezervinin 199 trilyon 444 milyar metreküp olduğu söylenebilir. Bu doğal gaz rezervlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında birinci sırada Orta Doğu'yu görmek mümkündür. İran, Irak, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu Orta Doğu, toplamda 80 trilyon metreküpe yakın kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir (Sputnik News, 2018). Bu da Orta Doğu'nun tek başına dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ülkeler bazında bakıldığında; BP 2018 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu'na göre en çok doğal gaz rezervine sahip olan devlet, yaklaşık 50 trilyon metreküple Rusya'dır (Sabah, 2018). BP 2019 Dünya Enerji İstatistik Görünümü raporuna göre kanıtlanmış doğalgaz rezervi sıralamasında da 38,9 trilyon metreküple Rusya ilk sırada yer almaktadır (Yeni Şafak, 2019). BP tarafından 2018'de açıklanan verilere bakıldığında ise; dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervi 196,9 trilyon metreküp olup, bu rezervin 75,5 trilyon metreküpü Orta Doğu bölgesine aittir. Orta Doğu'yu ikinci sırada takip eden bölgeler ise; Doğu Avrupa ve Avrasya'dır (TRT Haber, 2019).

Dünyanın en büyük iç denizi olan ve petrol ve doğal gaz bakımından zengin bir deniz olan Hazar'ı içerisinde barındıran Güney Kafkasya bölgesi, bu yönüyle dünya politikasındaki önemli rekabet alanlarından biridir. Orta Doğu'dan sonra en fazla doğal gaz rezervine sahip iki bölgeden (Doğu Avrupa ve Avrasya) birisi içinde bulunan Güney Kafkasya'nın enerji rekabetindeki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sovyetlerden bağımsızlığını kazandığı günden itibaren petrol ve doğal gazı ekonomisinin can damarı haline getiren Güney Kafkasya ülkesi Azerbaycan, OPEC'in 2015 verilerine göre 2 trilyon 500 milyar m³ kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir. Şahdeniz yatağı sayesinde sahip olduğu doğal gazı dünya pazarına ihraç etme fırsatı bulan Azerbaycan'ın sahip olduğu bir diğer doğal gaz yatağı ise; *Abşeron*'dur. Dünyadaki ilk petrol sondajının yapıldığı Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyısının neredeyse tam ortasında bulunan Abşeron doğal gaz açısından da zengin bir bölgedir (Socar Gas, 2019). Azerbaycan'ın bir diğer doğal gaz kaynağı ise; Ümid doğal gaz yatağıdır. 200 milyar metreküp değerinde doğal gazı sahip olduğu açıklanan Ümid yatağının Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından sonra en büyük doğal gaz yatağı olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 2010).

2017 yılının ilk yarısı itibarıyla dünyadaki toplam petrol rezervi 1,5 trilyon varil dolayındadır. Bilindiği üzere; dünyanın petrol bakımından en zengin bölgesi Orta Doğu'dur. Fakat dünyanın artan enerji ihtiyacı, ülkeleri yeni petrol arayışlarına sevk etmiştir. Orta Doğu dışındaki önemli petrol yataklarının bulunduğu bölge olan

Güney Kafkasya ise enerji rekabetinde değerli bir bölge haline gelmiştir. Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan'ın 7 milyar varillik petrol rezervi olduğu bilinmektedir. 1941 yılında Hitler'in Rusya'ya saldırmasının ardından; "*Bakü petrolerini ele geçirmedikçe savaşı kaybetmiş sayılırız*" demesi Bakü petrolünün önemini daha iyi anlatmaya yardımcı olmaktadır (Özcan, 2015, s.47).

Etnik çeşitliliği en fazla olan bölgelerden olan Kafkasya "*Yamalı Bohça*" olarak nitelendirilen Balkanlardan daha karışık bir coğrafya niteliğindedir. Etnik çeşitliliğin doğal bir sonucu olarak, bölgede pek çok dil, din ve etni-site bulunmaktadır (Ülger, 2012, s.717). Coğrafyanın kültür üzerindeki, etkilerini açıklarken verilebilecek en güzel örnek Kafkasya'dır. Bölgede halen daha varlığını sürdüren pek çok dil mevcuttur. Böylesine hareketli bir güzergâh üzerinde bulunan bölgenin sahip olduğu kültürü korumakta başarılı olmasının en büyük sebebi geçit vermeyen Kafkas dağlarıdır. Büyüklü küçüklü pek çok Kafkas dağıyla çevrili olan Kafkasya'nın halkları bahsi geçen coğrafi özelliğin etkisiyle dış dünyayla iletişimlerini minimum seviyede tutmuşlardır.

Jeopolitik unsurlar Kafkasya bölgesini son derece önemli hale getirirken, bölgenin istikrara kavuşmasını da engellemektedir. Öyle ki; küreselleşen etnik çatışmaların çözüme kavuşturulması ve bölge ülkelerinin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan istikrar kazanmasının önündeki en büyük engel bölgedeki çatışmalardan beslenen güçlerin varlığıdır. Kafkasya'nın enerji kaynakları ile bölgedeki çatışmalar arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Bölgede çıkar gözeten dış güçler için istikrarsız bir Kafkasya fırsat olarak görülmektedir. İçerde güçlü olan bir bölgenin dünya politikasında da güçlü olacağı mantığından hareketle, bölgedeki çatışmalar çözümsüz bırakılmakta hatta yeri geldiğinde çatışmalar körüklenmektedir. Rusya'nın 2008 Rusya-Gürcistan savaşındaki rolü, ABD'nin Yukarı Karabağ meselesinin çözümündeki isteksizliği söz konusu duruma verilebilecek örneklerdendir.

Güney Kafkasya Ülkeleri

Sosyalist bir ekonomik sistemi sahip olan Sovyetlerden ayrılan Güney Kafkasya ülkeleri, piyasa ekonomisine ayak uydurma çabalarına girişmişler ve ekonomik sistemlerinde köklü bir dönüşüme gitmişlerdir. Devlet kontrolünde olan üretim faaliyetlerinin, ağırlıklı olarak, serbest girişim aracılığıyla sağlanması, mülkiyetin kişiselleştirilmesi ve devlet tarafından koruma altına alınması, haberleşme ve ulaşım özgürlüğü, sözleşme hakkı ve özgürlüğü gibi kapitalist ekonomiye haiz unsurların sosyalist ekonomiden çıkmış ülkelerde kısa zaman içerisinde faaliyete geçirilmesi oldukça zor bir süreçtir (Dikkaya, 2009, s.83).

Sovyetlerin dağılmasıyla beraber Kafkasya'da meydana gelen güç boşluğu, artan etnik çatışmalar, eskiden var olan ve üzerine yenileri de eklenen sınır sorunları ve toprak meseleleri Güney Kafkasya ülkelerini istikrarsızlaştırmaktadır. Gelineen noktada; piyasa ekonomisi, insan hakları ve demokrasinin Güney Kafkasya bağımsız cumhuriyetleri tarafından benimsenmesini arzulayan Batı dünyasının da bölge ülkelerine maddi ve manevi yönden el uzatmakta çekimser kalması bölgenin istikrarlı bir sosyo-ekonomik yapıya kavuşmasına engel olmaktadır.

Bölge ülkelerine bakıldığında; Azerbaycan, açık denizlere çıkışı olmaması açısından şanssız bir ülke olsa da, dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizi'ne kıyısı olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Diğer yandan; Asya ve Avrupa arasında bir geçiş güzergâhı olması nedeniyle de önemli bir konumda olan ülke, bu özelliği nedeniyle tarih boyunca, başta Ruslar ve Moğollar olmak üzere dönemin büyük güçlerinin istilalarına maruz kalmıştır (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.23).

Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan ve Hazara kıyısı olan üç Türk Cumhuriyetinden birisi olan Azerbaycan sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri açısından dikkat çekmektedir. Sovyetler döneminde de, ülkenin toplam petrol üretiminin %70'ini gerçekleştiren Azerbaycan, özellikle 2000'li yıllardan sonra eski petrol kuyu-

larındaki üretimi azaltarak yeni üretim tekniklerine yönelmiş ve üretimini hızlandırmış bulunmaktadır. Azerbaycan, petrol ve doğal gaz gelirleri sayesinde hızla zenginleşmeye başlamıştır. Azerbaycan petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara sevkiyatı için pek çok proje üretilmiştir. Bölgede üretilen petrolün sevkiyatında; 13 Temmuz 2006 yılında resmi açılışı yapılan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı büyük önem arz etmektedir. Toplam uzunluğu 1.768 km olan hattın en büyük ortağı %30,1 paya sahip olan BP'dir. Hattın ikinci büyük paya sahip olan ortağı ise; %25 payla Azerbaycan Devleti'nin petrol şirketi SOCAR'dır (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.366).

Azerbaycan petrolünün çıkartılıp işletilmesi hususunda bölgede atılan en büyük adım *Azerbaycan Uluslararası İşletme Konsorsiyumu (Azerbaijan International Operating Consortium)* olmuştur. "Yüzyılın Anlaşması" olarak nitelendirilen bu şirketler birliğinin mensupları arasında; Azerbaycan'ın devlet petrol şirketi SOCAR, ABD'nin Amoco, Unocal, Pennzoil, Exxon, İngiltere'nin BP, Remko, Rusya'nın Lukoil, Norveç'in Statoil, Türkiye'nin Türkiye Petrolleri (TP), Suudi Arabistan'ın Delta, Japonya'nın İtoçu şirketleri bulunmaktadır. 1994'te Çırac-Güneşli petrol yataklarının ürerimi ve paylaşımına dair yapılan bu anlaşma, 2017 yılının ikinci yarısı itibariyle 2050 yılına kadar uzatılmıştır (Haber 7, 2017).

Azerbaycan doğal gazının işletilmesi ve uluslararası pazara sevk edilmesi hususunda ise; BTE Doğal Gaz Boru Hattı'na ek olarak, Azerbaycan doğal gazının işletilmesine ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılmasına dair yapılan Şahdeniz 2 Projesi doğrultusunda söz konusu doğal gazın 2018 yılında Türkiye'ye gelmesi beklenmektedir. Azerbaycan doğal gazını uluslararası pazarları ulaştıran en önemli proje ise; TANAP'tır. TANAP, sadece Azerbaycan gazının değil aynı zamanda Hazar'ın güneyindeki diğer sahalardan çıkan doğal gazın da Avrupa pazarlarına ulaştırılması açısından önemlidir. Güney doğal gaz koridorunu oluşturan TANAP, Türkiye'nin 20 ilini içine alan 1.850 km uzunluğa sahip bir doğal gaz hattıdır (TANAP, 2019).

Sahip olduğu enerji kaynakları bakımından şanslı olarak nitelendirilen Azerbaycan, bölgesel sorunlarla mücadele etmek zorunda kalması açısından dezavantajlı bir durumdadır. Bu açıdan bakıldığında; Dağlık Karabağ meselesi Azerbaycan'ı iç ve dış politikada zor durumda bırakan bölgesel bir sorundur. Sovyetlerin dağılmasıyla filizlenmiş bir sorun gibi gözükse de, Yukarı Karabağ meselesinin yüz yıl öncesinden başladığını söylemek yanlış olmayacaktır (Şihalyev, 2016, s.15). Rusların Ermenilere, bir Ermeni devleti kurmaları için vaat ettikleri toprakların içerisinde bulunan Nahçıvan ve Dağlık Karabağ bölgeleri, 1921'de Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan Kars Antlaşması'na da konu olmuştur.

Ermeni tezlerine bakıldığında, Yukarı Karabağ bölgesindeki nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Ermenilerin bölgede çoğunluğu oluşturduğundan bahsedilmektedir. Ermeniler, Yukarı Karabağ bölgesinde uzun tarihlerden beri bulduklarının kanıtı olarak bu nüfus yoğunluğunu ileri sürmektedirler. Diğer yandan; Azeri tezleri incelendiğinde, Karabağ topraklarının uzun yıllar Türk devletleri egemenliğinde kaldığı tarihi belgelerle ileri sürülmüştür. Diğer yandan; Ermenilerin Rusya'nın iskân politikası doğrultusunda bölgeye göç ettirildiklerini savunan Azeriler, 20. yüzyılın başından bu yana, bölgedeki Azerilerin çeşitli yıldırma ve soykırımlarla Yukarı Karabağ'dan sürüldüklerini veya katledildiklerini, böylelikle Azeri nüfusun zamanla azaltıldığını iddia eden tezler ileri sürmektedirler.

Sovyetlerden yeni bağımsızlığını kazanmış ülkenin devletleşme sürecini tamamlayamadan böyle bir savaşa taraf olması, Azerbaycan'ı azımsanmayacak ölçüde maddi ve manevi zarara sokmuştur. Ülkenin yaşamış olduğu maddi zararlar sadece savaşa ayrılan ekonomisiyle sınırlı değildir. Ermenistan ile sürüncemede kalmış bir savaş halinde bulunan Azerbaycan, ABD'de bulunan Ermeni lobileri nedeniyle bu ülkeden alacağı maddi yardımlardan da yoksun kalmış durumdadır. Yukarı Karabağ sorununda Azerbaycan'ın en büyük destekçisi ise Türkiye olmuştur. İki Türk devleti bu süreçte sıklıkla; *bir millet iki devlet* sloganıyla birbirine yaklaşıyorlar da, sorunun

çözümünde Türkiye de etkili bir rol oynamaktan uzak kalmıştır. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu çerçevesinde gerçekleştirilen arabuluculukların da olaya net bir çözüm getirmekte yetersiz kaldığı görülmektedir (Karabayram, 2007, s.s.239-241).

Azerbaycan'a iç ve dış politikada sorun olan bir diğer mesele de Güney Azerbaycan nüfusedir. İran nüfusunun yaklaşık %32'sine sahip olan Güney Azerbaycan bölgesi, İran'ın kuzeybatı kısmını oluşturmaktadır. 1995 yılında bir milliyetçilik hareketiyle ayaklanan bölge halkı Azerbaycan'a bağlanmak yönünde politikalar izlemiş ve dönemin Azerbaycan lideri Elçibey de bu politikaları desteklemiştir. Bu gelişmelerin ardından İran Azerbaycan karşıtı politikalar sergileyerek, bu ülkenin Kafkasya bölgesindeki rahat hareket kabiliyetini kısıtlamak istemiştir Yalçinkaya, 2006, s.143).

Bir diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Ermenistan'a bakıldığında; ülkenin, coğrafi konum ve enerji kaynakları açısından dezavantajlı olduğu görülmektedir. Ermenistan'ın, Gürcistan, Azerbaycan, İran, Türkiye ve Nahçıvan olmak üzere dört bağımsız devlet ve bir özerk cumhuriyete sınırı bulunmaktadır. Ermenistan 29.743 km² yüzölçümü ile Güney Kafkasya'nın en küçük ülkesi konumundadır. Denize çıkışı olmayan ülkenin dış dünyayla bağlantısı genel olarak Gürcistan üzerinden gerçekleştirilmektedir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.108). Resmi adı Ermenistan Cumhuriyeti olan ülke başta BM olmak üzere; Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİÖ) ve BDT olmak üzere pek çok uluslararası örgütün üyesidir.

Ermenistan'ın toplumsal yapısı incelenirken belki de değinilmesi gereken en önemli husus diasporadır. Ermenistan'da yaşayan Ermeni nüfusun iki katından fazlası diğer ülkelerde yaşamaktadır. Diaspora, başta ABD ve Fransa'da olmak üzere, Ermenistan dış politikasını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda himayesinde bulunduğu ülkelerin dış politikaları üzerinde de etki yaratmaktadır (Kasım, 2010, s.134). Diaspora, kurmuş olduğu lobiler vasıtasıyla, içinde bulunduğu ülkenin sadece dış siyasetinde değil, aynı zamanda iç politikasında da etkili olmaktadır. Öyle ki; başta Fransa olmak üzere pek çok ülkede yasa tasarılarını etkileme potansiyeline sahip olan Ermeni diasporası, ülkeye büyük bir askeri ve mali yük olan Karabağ sorununda Ermenistan'ın en büyük destekçisi konumundadır. Diğer yandan, Türkiye'ye karşı ileri sürülen Ermeni soykırımı iddialarının da dilden düşmemesini sağlayan en büyük faktörün Ermeni diasporası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Laçiner, 2008, s.540).

Ülke ekonomisine bakıldığında, Rusya ile olan yakın ilişkilerin de etkisiyle Ermenistan, Güney Kafkasya'nın diğer ülkelerine nazaran daha ileri bir sanayileşmeye sahiptir. Aras Nehri ve Sevan Gölü sayesinde ülkenin yarısı tarıma elverişli topraklara sahip olmakla beraber diğer yarısı ise çöl özelliği taşıyan kuru bir iklime sahiptir. Kimya, makine dokuma alanlarında kendine yeten bir alt yapıya sahip olan ülke söz konusu alt yapıyı Sovyetlerden devralmıştır (Yalçinkaya, 2006, s.145).

Sovyetlerden kazanılan bağımsızlığın ardından, ekonomik gücünü Karabağ meselesinden dolayı askeri alana sevk eden ülkede ekonomik toparlanma 2000'lerle beraber mümkün olmaya başlamıştır. İnşaat ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler ülke ekonomisini her ne kadar canlandırmış da olsa, Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı halen devam etmektedir. Ermenistan borç yükünü başta Rusya olmak üzere çeşitli ülkelerin yardımlarıyla hafifletmeye çalışmaktadır. Ülkenin, Ermeni lobisinin faaliyetleri aracılığıyla, 1992 yılından beri sadece ABD'den aldığı yardım 2 milyar doları aşmış durumdadır (Kasım, 2010, s.132). Ülkenin en önemli ihracat ve ithalat ortağı ise Rusya'dır. İran da Ermenistan'ın yoğun ticari ilişkiler kurduğu bir devlettir.

Ermenistan'ın bağımsızlık mücadelesine bakıldığında diğer Güney Kafkasya ülkelerinden farklı olduğu görülmektedir. Gürcistan ve Azerbaycan'ın aksine Ermenistan komünizme karşı bir mücadele vermek yerine Karabağ Özerk Bölgesi üzerinde yoğunlaşan politikalar üretmiştir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.105). İç ve dış politi-

kasına *Hay Dat (Ermeni Davası) Doktrini* üzerine kuran Ermenistan için bu aşamada önemli olan iki mesele vardır: Türkiye ile arasında bulunan Ermeni soykırımı iddiaları meselesi ve Azerbaycan ile yaşadığı Karabağ Sorunu (Cabbarlı, 2008, s.73). Dış politikasının temelini oluşturan bu iki husus başta olmak üzere gerek mali ve gerekse politik konularda RF'nin desteğiyle hareket manevrası kazanan Ermenistan, söz konusu desteğin devamlılığından şüphe etmediğinden olsa gerek, dış politikada başka alternatifleri değerlendirmekten uzak durmaktadır (Acar, 2009, s.130).

Kuzey Kafkasya'ya ve dolayısıyla Rusya'ya, coğrafi anlamda, en yakın ülke olan Gürcistan'a bakıldığında; ülkenin, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve Türkiye olmak üzere dört komşusu olduğu görülmektedir. Rusya ile sınır komşusu olan ülkenin; Dağıstan, Çeçenistan, Karatay-Çerkes, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşistan özerk cumhuriyetleri gibi sorunlu bölgelerle kara sınırı bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006, s.168). Karadeniz'e kıyısı olan tek Güney Kafkasya devleti olan Gürcistan, 69.700 km² yüz ölçümü sahiptir (Ataş, 2006, s.20).

Yeraltı kaynakları bakımından zengin olmayan Gürcistan, enerji alanında dışa bağımlı bir ülkedir. Bölgede en çok sorun yaşadığı ülke olan Rusya'ya enerji alanında olan bağımlık, ülkenin Rusya ile ilişkilerinde hareket kısıtı yaratmaktadır. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olan turizm sektörü, Karadeniz sahiline sahip olan ve turizm alanında rağbet gören Abhazya ve Acaristan özerk bölgelerinde yaşanan istikrarsızlıklardan dolayı sekteye uğramaktadır (Deniz, 2014, s.107).

Enerji kaynakları yönünden zengin olan Kafkasya bölgesinin fakir ülkesi Gürcistan'ı bölgesel ve küresel açıdan önemli bir ülke haline getiren bazı nedenler bulunmaktadır. Her şeyden önce; Gürcistan, Hazar'ın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında kilit bir ülkedir. BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hattı enerjinin Batı pazarlarına sevkiyatı hususunda verilebilecek örneklerdir. Diğer yandan; ülke, Rusya ve Ermenistan ittifakına karşı, Batı'nın bölgedeki stratejik ortağı durumundadır. Ayrıca Gürcistan, Karadeniz'e kıyısı olan tek Güney Kafkasya ülkesi olması nedeniyle bölge ülkelerinin Avrupa'ya açılan kapısı konumundadır (Önal, 2012, s.555).

Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısının bulunması, özellikle Rusya açısından stratejik bir öneme sahiptir. Öyle ki; Kırım nedeniyle tarih boyunca farklı ülkelerle sorun yaşamış Rusya, Karadeniz sınırına çok önem vermektedir. 1991 yılında kendisinden bağımsızlık kazanan Gürcistan Karadeniz'de neredeyse kendisi kadar bir kıyı çizgisine sahiptir (Karabayram, 2007, s.171). Karadeniz'in, kendi nezdine, askeri güvenliğini sağlamaya çalışan Rusya, Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarının yarısını oluşturan Abhazya bölgesine de müdahale etmekten çekinmemektedir.

ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Yeni Büyük Oyun

Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısından kaynaklanan bir takım sorunlar Güney Kafkasya bölgesinde bir *güvenlik ikilemi*¹ yaratmaktadır. Giderek bloklaşan bir Güney Kafkasya ve zamanla daha çözülemez bir hal alan bölgesel sorunlar, Kafkasya'yı bir çatışma bölgesi haline getirmiştir. ABD, Rusya ve Çin ise; bu süreçte bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen küresel aktörlerin başında gelmektedir.

Soğuk Savaş dönemi sonrası Kafkasya'da uluslararası sistemin anarşik yönünün daha fazla ortaya çıktığı ve yıkıcı bölgesel çatışmaların görüldüğü bir bölge haline gelmiştir. Küresel bir güç olarak ABD, bu çatışmalarda düzenleyici ve önleyici bir rol oynayabileceği gibi, bölgenin dünya sistemine entegrasyonunu da sağlayabilirdi.

1 Kavram, uluslararası ilişkiler terminolojisine John H. Herz'in yazdığı "Politik Realizm" ve "Politik İdealizm" kitaplarıyla girmiştir. Temel tanımıyla, güvenlik ikilemi (security dilemma), bir devletin başka bir devletten tehdit algılayıp silahlanması durumunda tehdit algılanan devletin de bu duruma aynı şekilde cevap vermesini ifade etmektedir. <http://www.tuicakademi.org/guvenlik-ikilemi/> (12.07.2017)

Ayrıca ABD süper güç konumunu sürdürebilmek ve özellikle enerji kaynaklarıyla ilgili olarak çıkarlarını savunabilmek için de Kafkasya'ya yönelik olarak kapsamlı bir strateji oluşturmak zorundaydı (Kasım, 2011, s.161). ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Kafkasya bölgesinden doğrudan bahsedilmese de, Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarıyla ilgilenildiği açıklanmıştır. Diğer yandan, kargaşa ve belirsizlik içerisinde bulunan bölgelerde demokrasinin yayılmasının ABD ulusal çıkarı açısından gerekli olduğunun altı çizilmiştir.

ABD bölge enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara taşınmasını, ülkelerin piyasa ekonomisini benimsemelerini istemekte ve bunun bir parçası olarak bölgede demokratikleşmeyi desteklemektedir. Çünkü ABD, enerji kaynaklarının batı rotası doğrultusunda sevk edilmesinin bu ülkelerin bağımsızlıklarıyla doğrudan ilgili olduğunu düşünmektedir (Acar, 2009, s. 37). ABD Kafkasyadaki enerji kaynaklarının tasvip etmediği yönetimlerin eline geçmesini ya da kaynakların akışına zarar verecek çatışmaların ortaya çıkmasını önleme amacı gütmektedir. Çin ve Rusya'yı kışkırtmadan politikalarını formüle etmeye çalışan ülke, diğer taraftan, İran'ı hem bölgesel hem küresel bazda izole etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Avrasya'ya yönelik ABD politikasını şekillendirirken, bu politikanın belirlenmesinde muhtemel gelişmeler ve potansiyel tehditler önemli belirleyici faktörlerdir (Bıyık, 2009, s.60).

ABD'nin Kafkasya'da kilit rolde gördüğü Azerbaycan, az nüfusu ve küçük yüz ölçümüne rağmen zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması ve stratejik açıdan dikkate alınan coğrafi konumuyla da son derece önemli yere sahip bir Güney Kafkasya ülkesidir. Büyük bir jeopolitik ve ekonomik öneme sahip olan Azerbaycan'ın ABD ile ilişkileri SSCB'nin son yıllarından itibaren gelişmeye başlamıştır (Baycan, 2009, s.68). Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması, ABD'nin doğu-batı enerji koridoru stratejisinde Azerbaycan'ı olmazsa olmaz ülke konumuna getirmiştir (Kasım, 2011, s.169).

Azerbaycan petrolünün Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını isteyen ABD, BTC Petrol Boru Hattı'nın en büyük destekçisi olmuştur. Ama ABD yönetiminin dış politikada Azerbaycan'a büyük önem vermesine ve doğu-batı enerji koridoru stratejisinde Azerbaycan'ın anahtar ülke olmasına rağmen Ermeni lobisinin etkisiyle 1992 yılında Kongrenin kabul ettiği «Özgürlükleri Destekleme Yasası» ABD-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir.

ABD ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güvenlik boyutuna da değinmek gerekmektedir. Şüphesiz, ABD dış politikası açısından Güney Kafkasya'da en önemli olan ülke Azerbaycan'dır. Bu ülkenin Batı çizgisinde tutulması ABD'nin Kafkasya politikasının başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Azerbaycan 11 Eylül saldırısının ardından, ABD'nin başlatmış olduğu terörle mücadelede bu ülkeye tam destek vermiştir. Afganistan Operasyonu esnasında hava sahasını açan Azerbaycan, Kosova Krizi'nde de batı dünyasının yanında yer almıştır (Azadlıq Radiosu, 2010).

ABD'nin Ermenistan ile olan ilişkilerine bakılacak olursa, iki ülke arasındaki münasebetin temel belirleyicisinin ABD içerisinde var olan Ermeni nüfusu olduğunu belirtmek gerekecektir. Nitekim ABD-Azerbaycan ilişkilerinin genel seyri olumlu olmasına rağmen, Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'a vermiş olduğu zarar, azımsanmayacak ölçüde büyüktür. 1992 yılında ABD'nin "Özgürlüklere Yardım Yasası" nı 907 sayılı ek maddesi ile birlikte onaylaması sonucu Azerbaycan Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan devletlere yapılacak olan ve başlangıcı 460 milyon dolar olan yardımın dışında bırakılmıştır. ABD, Azerbaycan'a yardım yapılabilmesi için, ülkenin Yukarı Karabağ hususunda Ermenistan'a uygulamış olduğu ambargoların sona ermesi şartına bağlamıştır. Azerbaycan ise, yaşanan bu gelişmeler karşısında kendisini feraha çıkaracak olan enerji kozunu iyi kullanamamıştır (Şihaliyev, 2012, s.151).

ABD'nin bir diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Gürcistan ile olan ilişkileri biraz daha farklı bir boyuttadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden ABD'ye ve Batı dünyasına en yakın duran devlet şüphesiz Gürcistan'dır. Bağımsız-

lğının ardından Gürcistan'ı saran en büyük korku Rus unsuru olmuştur. Tarihten gelen bir takım tecrübelerle Rusya'yı kendi bağımsızlığını koruma hususunda tehdit olarak algılayan Gürcistan, kurulduğu günden bu yana Batı dünyası ile ilişkileri geliştirmeyi öncelikli dış politika hedefleri arasına koyan bir ülkedir. Bu çerçeveden bakıldığında, ABD Moskova'yı dengeleyebilecek tek güç olarak görülmektedir.

Başta ABD olmak üzere, Batı dünyasının Gürcistan ile yakın temas kurmaya başlaması 1996'larla beraber mümkün olmuştur. Sovyetlerin yıkılmasının ardından bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaktan geri duran ABD, "önce Rusya" mantığıyla hareket ederek bölge ülkelerine karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir. Fakat Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında Rusya'nın iç politikada ABD karşıtı söylemlerde bulunarak kamuoyu desteği almaya çalışması bölgeye girmek için zaten hevesli olan Amerika'yı harekete geçirmiş ve öncülüğünü Z. Brzezinski'nin yapmış olduğu Atlantik İttifakı'na Sovyetlerden bağımsız olan devletlerin de dahil edilmesi fikri gündeme gelmiştir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.95).

Güney Kafkasya'nın jeopolitiğinde en önemli ülke sayılabilecek Gürcistan bu özelliğiyle Amerika için de büyük önem arz etmektedir. Amerika açısından bakıldığında Gürcistan, Azerbaycan enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılmasında Rusya'ya oranla daha güvenli bir güzergâhtır. Amerika için Gürcistan, yalnızca transit ülke olma özelliğiyle değil, aynı zamanda Rusya'nın kritik bölgelerine yakın olması nedeniyle de önemli bir ülkedir. Karadeniz'in ve Hazar enerji kaynaklarının güvenliği göz önünde bulundurulduğunda, ABD'nin, Romanya ve Bulgaristan başta olmak üzere oluşturmuş olduğu üs kurma mekanizmasını Gürcistan üzerinde de kurma hevesi, onu bu ülkeye yakınlaştıran bir diğer nedendir (Girgin, 2009, s.28).

Francis Fukuyama'nın ortaya koymuş olduğu, *Tarihin Sonu Tezi*'nde ön görülen gelişim çizgisine uyum sağlanması gereken başlıca ülkelerin, çoğu devletleşme sürecini gerçekleştirememiş olan Orta Doğu ülkeleri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de Batı medeniyet çizgisine erişebilmek için bir takım demokratikleşme dalgaları yaşamalıydı. Bu eksenden bakıldığında, Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi'ni ABD'nin dış politika çıktılarından farklı yorumlamanın gerçekçi bir yaklaşım olamayacağı ortadadır.

2003'te Gürcistan'da yaşanan devrimle beraber iktidara gelen Batı yanlısı Saakaşvili başta Ukrayna olmak üzere, devrim dalgaları yaratılabilecek ülkelerle yakın temasta bulunarak, kendi bölgesinde model ülke olma görevini üstlenmiştir. Nitekim Ukrayna'dan sonra Beyaz Rusya'yı işaret etmesi ve paralel zaman diliminde Kırgızistan'da Lale Devrimi'nin gerçekleşmesi ve ABD tarafından desteklenen K. Bakiyev'in iktidara gelmesi tesadüf sayılamayacak gelişmelerdir. Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'da yaşanan bu gelişmelerin ardından 2010 yılında Tunus'ta bir gencin kendisine yakmasıyla başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan fakat bahar mı yoksa kış mı olduğu tartışmaya açık bir sürecin başlaması dikkate değer bir gelişmedir.

ABD'nin Güney Kafkasya politikası özetlenecek olursa; Sovyetlerin dağılmasından 1995 yılına değin Rusya merkezli bir politika izlendiğini söylemek gerekmektedir. Bu tarihten itibaren ise, taşların yavaş yavaş yerine oturduğunu ve bölgenin siyasi oluşumunun nispeten de olsa tamamlandığını düşünen ABD, bölge ülkelerine kendilerinin bağımsız birer aktör olduklarını kabul ettiğini göstererek yaklaşmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ise, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile işbirliğini geliştirmenin yollarını aramıştır. ABD Güney Kafkasya bölgesiyle kurduğu temaslarda bölge ülkelerinin her birine ayrı önem atfetmiştir. Gürcistan'ın stratejik konumundan ve Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarından faydalanmayı dış politika hedefleri arasına koyan ABD, Ermenistan'ın da Rusya güdümüne girmesini engellemeye yönelik politikalar yürütmüştür. ABD'nin özellikle 11 Eylül 2001'den sonra bölgeye yönelik aktif bir politika yürütmesi başta Çin, Rusya ve İran'ı rahatsız etmiş ve Güney Kafkasya'daki küresel rekabetin ateşini fitillemiştir.

Rusya'nın Güney Kafkasya ve Orta Asya'ya karşı olan ilgisine bakıldığında, söz konusu bölgeleri jeopolitik konumu ve bölgelerde var olan zengin yer altı kaynakları dikkat çekmektedir. coğrafi sınırlandırmalarıyla en çok

mücadele eden devlet olan Rusya ile konuya başlaması oldukça manidardır. Bilindiği üzere; Rusya'nın batısında Doğu Avrupa'nın geniş düzlük alanları bulunmaktadır. Tarih boyunca çeşitli istilalara maruz kalan Rusya'nın, bu saldırılara doğu Avrupa yönünden gelen akınlar tarafından uğradığı elbette tesadüf değildir (Marshall, 2015, s.5). Bu nedenledir ki; Rusya, çoğunlukla dağlık ve denizlik alanları kuşatmayı kendisine jeopolitik bir hedef edinmiştir. Kırım'ın işgali ve Kafkasya'nın kontrol altında tutulmaya çalışılması bu konuyla ilişkilendirilebilecek gelişmelerdir. Bu doğrultuda Putin'le birlikte yeniden tanımlanan *yakın çevre politikasının* temel amacı, ülke dışında yaşayan Rusların haklarını korumakmış gibi görünse de, 2014'te yaşanan Kırım'ın ilhaki, 2008 Rus-Gürcü Savaşı ve Yukarı Karabağ Krizi meselelerinde izlenen dış politika, Rusya'nın yakın çevresine yönelik ürettiği bu politikanın bambaşka temelleri olduğunu bizlere göstermektedir.

Rusya'nın ciddi güvenlik kaygılarıyla hareket ettiği yakın çevresinde jeopolitik konumu açısından değer verdiği bir diğer ülke ise; Güney Kafkasya cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'dır. Başta Güney Osetya ve Abhazy sorunları olmak üzere iki devlet arasındaki ilişkiler 20. yüzyılın başlarından beri olumsuz bir seyir izlemektedir. Sovyetlerden bağımsızlığını ilan ettiği günden bu yana Batı yanlısı liberal bir politika izlemeyi tercih eden Gürcistan, heterojen nüfus yapısına sahip olması nedeniyle etnik çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Ülke içinde sağlam bir otorite kurmaktan yoksun olan ve demokratikleşme yolunda bazı azınlık hakkı sorunları yaşayan Gürcistan, Rusya'nın müdahalesine açık bir ülke durumuna gelmiştir. Öyle ki; Gürcistan egemenliğindeki Güney Osetya'nın Rusya egemenliğindeki Kuzey Osetya ile birleşme kararı alması ve Abhazy'nın da bağımsız bir devlet olma yolunda çabalarken Rusya'yı yakın bir müttefik olarak kabul etmesi, Gürcistan'a müdahale etme yolunda Rusya'nın elini güçlendiren sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya bağlanması ardından, Sovyetlerin ve ardılı olarak kurulan Rusya'nın Karadeniz'de sahip oldukları liman sayısında ani bir düşüş yaşanmıştır. Gürcistan'ın 1991 yılında Sovyetlerden bağımsızlık kazanmasının ardından Rusya'nın Karadeniz'deki varlığı tehlikeye girmiştir. 1993 yılında Abhazy ve Güney Osetya bölgelerinde gerçekleşen iç karışıklıklarla başa çıkamayan Gürcistan'ın Batı'dan bir yardım eli uzanmaması nedeniyle Rusya'dan medet umması neticesinde, Rusya bölgeye müdahalede bulunmuş ve bunun karşılığında iki ülke arasında 25 yıllık bir askeri üs anlaşması imzalanmıştır (Karabayram, 2011, s.181). Bu anlaşma doğrultusunda Gürcistan'daki Rus askeri varlığı 25 yıl daha uzatılmıştır. Bu gelişmeler ışığında günümüz uluslararası konjonktüründe Gürcistan'ın Rusya'ya karşı eli kolu bağlı bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlılığın belki de en önemli sebebi Gürcistan'ın Rusya kısıcında yalnız bırakılmasıdır. Nitekim Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan 2008 savaşında mağlup tarafın Gürcistan olduğuna şaşırarak doğru bir davranış olmayacağı gibi söz konusu krizi etnik bir meseleden ibaretmiş gibi yorumlamak da o denli yanlış bir analiz olacaktır.

Kurulduğu günden bu yana Batı ile bütünleşmeyi dış politika amacı haline getiren ve NATO'ya girme hayaliyle yaşayan Gürcistan'ın önündeki en büyük engel Rusya olmuştur. NATO'nun genişleme konseptinden rahatsızlık duyan Rusya, Avrupa güvenliğinin sağlanmasında AGİT'in daha fazla rol oynamasını istemiştir (Karabayram, 2011, s.93). Karadeniz'e kıyısı olan Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına karşılık, Ukrayna ve Gürcistan'ın neden hala bir NATO üyesi olmadığı sorusunun cevabı şüphesiz Rusya'dır.

Rusya'nın enerji alanında Kafkasya'ya yönelik en önemli iki politikası vardır. Bunlardan ilki; Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında kilit ülke olmak, ikincisi ise; Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan'ın ve transit ülke olması sebebiyle yadsınamayacak bir öneme sahip Gürcistan'ın bölge dışı güçlerin etkisinden uzak tutulmasıdır. Birbiriyle ciddi anlamda bağlantılı olan bu iki politik hedefi gerçekleştirmek için Rusya'nın izlediği en önemli strateji enerji kozunu sonuna kadar kullanmak olmuştur. Rusya, gerek Kafkasya bölgesinde ve gerekse bölge dışında kendisine olan enerji bağımlılığının bozulmasından korkmaktadır. Enerji üretim ve dağıtım merkezlerinin çeşitlenmesi sonucu özellikle doğal gaz alanındaki tekelliğini kaybedecek gibi görünen Rusya, 2000'lerin başından beri rakiplerini saha dışında bırakmaya odaklanmış durumdadır.

BTC Petrol Boru Hattı'na en başından beri karşı çıkan Rusya, enerjinin kendi topraklarına uğramadan Avrupa pazarına ulaştırılmasını sağlayan bu projenin gerçekleşmemesi için Gürcistan'a ve Azerbaycan'a çeşitli baskılar uygulamıştır. 2000'lerin başından başlayarak Gürcistan'a ihraç ettiği doğal gazı dönem dönem kesen Rusya, elektrik enerjisini gaz yoluyla elde eden Gürcistan'ı enerji krizinin eşiğine kadar getirmiştir (Karabayram, 2011, s.313). Azerbaycan'ı da yeri geldikçe elektrik enerjisi satışını azaltmakla tehdit eden Rusya, enerji unsurunu dış politika aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Rusya'nın söz konusu enerji gücünü sadece Kafkasya bölgesinde kullanmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim 2006 yılının başlarında Ukrayna'ya ihraç edilen doğal gazın fiyatına zam getiren Rusya, ülkenin bu duruma sert bir şekilde tepki göstermesi üzerine, doğal gaz akışını tam anlamıyla keserek Ukrayna'yı cezalandırmaktan kaçınmamıştır.

Rusya'nın Azerbaycan doğal gazı üzerindeki en büyük planı, Kuzey Kafkasya'nın doğal gaz ihtiyacını bu ülkeden tedarik etmektir. Öyle ki; Rusya doğal gaz için Orta Asya ülkelerine ödediği meblağdan daha yüksek bir rakamı Azerbaycan'a ödemeye razı olmuştur. Rusya'nın bu politikasının temel nedeni, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının kendisi üzerinden karşılanmasını sağlamaktır. Böylece Rusya; hem Kuzey Kafkasya için ihtiyaç duyduğu doğal gazı Azerbaycan'dan sağlayarak bu ülkenin enerji arzını karşılamayı hem de Avrupa ülkelerinin kendisine olan doğal gaz bağımlılığını sürdürmeyi hedeflemektedir. Fakat Azerbaycan'ın başta ABD olmak üzere Batı dünyası tarafından desteklenmesi Rusya'nın planlarının bozulmasına sebep olmuştur. Üstelik Azerbaycan'ın Rusya güdümüne girmekten çekinmesi de ülkenin enerji kaynaklarının Avrupa'ya sevkiyatında etkili olmuştur. Ayrıca enerji sevkiyatında Gürcistan-Türkiye güzergâhının kullanılması Rusya tarafından zorlanan Azerbaycan'ın işine gelmektedir.

Rusya'nın enerji unsurunu bir cezalandırma mekanizması olarak kullanması başta Avrupa ülkeleri olmak üzere ithalatçı ülkeleri rahatsız etmektedir. Bu nedenle, Hazar enerji kaynaklarının Rusya topraklarına uğramadan uluslararası pazara ulaştırılması sadece Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin önceliği değil, aynı zamanda ithalatçı ülkelerin de önem verdiği bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. AB ülkelerinin doğal gazın Rus topraklarından bağımsız bir şekilde Avrupa pazarına ulaştırmayı planlayan Nabucco ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ni desteklemeleri söz konusu duruma verilebilecek örneklerdendir. Aynı şekilde BTC Petrol Boru Hattı'nın da başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından desteklenmesinin temel amacının Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kırmaya yönelik olduğu söylenebilir (Hasanoğlu, Cemil, 2006, s.78).

Rusya'nın Kafkasya enerji kaynaklarına dair izlediği bir diğer politika ise Hazar'ın statüsü hususundadır. Hazar, ne Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre bir deniz olarak nitelendirilebilmekte ne de iç göl yasalarına uyan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Okyanuslara çıkışı olmadığından deniz olarak nitelendirilemeyen Hazar, göl kabul edilemeyecek kadar da büyüktür (Yalçınkaya, 2006, s.227). Ülkenin, Hazar'ın bir göl olarak kabul edilmesi konusunda takındığı tavır Azerbaycan'ı ve Hazar'a kıyısı olan Orta Asya devletlerini rahatsız etmekteydi. Rusya Hazar'ın bir göl olarak kabul edilmesi ve kıyıdaş ülkelerin bu gölden eşit şekilde yararlanmasını isterken, Azerbaycan; Hazar'ın bir deniz olduğunu ve yapılacak tüm düzenlemelerin BM Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde ele alınması gerektiğini dillendirmektedir (Kocaman, 2018, s.s.101-103). Uzun bir anlaşmazlık döneminin ardından Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan liderleri 2018 yılında Kazakistan'ın Aktav şehrinde bir araya gelerek söz konusu anlaşmazlığı çözüme kavuşturmuşlardır. Özel hukuki statü veren anlaşmada Hazar'dan Deniz olarak bahsedilse de, paylaşımlar deniz statüsüne göre değil, ara bir formülle gerçekleştirilmiştir (BBC, 2018). Anlaşmayla, Hazar'ın yatağı göl hukukuna göre paylaşılırken, sularına deniz hukukuna yakın bir formül öngörüldü. Buna göre Hazar'ın dibi kıyısı bulunan 5 ülke arasında orta çizgi kuralıyla sektörler bölündü. Her ülkenin sahibi olduğu sektörde yeraltı zenginliklerinin sahibi olacağı karara bağlandı. Hazar sularına gelince, her ülkenin 15 millik karasuları bölgesinin olması ve ülkelerin 15 mile ek olarak balık avı için 10 millik ekonomik çıkar bölgeleri bulunması kararlaştırıldı (Hacıoğlu, Hürriyet, 2018).

Rusya'nın Kafkasya'nın bütününe yönelik iki temel politikası vardır. Bunlardan ilki; egemenliği altında bulundurduğu Kuzey Kafkasya'nın mevcut durumunu koruyarak federal sisteme hanel gelmesini engellemektir. İkincisi ise; Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'ni kendi iradesi altında tutmaktır. Rusya'nın kendisinden bağımsız olan Güney Kafkasya ülkeleri üzerinde kontrol kurma aracı olarak kullandığı kuruluş ise bölgesel bir örgüt olan BDT'dir. BDT aynı zamanda Rusya'nın kendisinden bağımsız olan eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde nüfuz geliştirme amacına hizmet eden Avrasyacılık ideolojisinin uygulama alanı olarak planlanan bir örgüttür (Yalçınkaya, 2006, s.s.302-304).

Geçmişten günümüze Rus topraklarında farklı siyasal rejimler kurulmasına rağmen Rusya'nın dış politika temellerinin farklılaşmadığını söylemek mümkündür. Her zaman için, topraklarına sınır olan bölgelerde ve yakın çevresinde kendi otoritesi dışında yaşanan fiziki ve siyasi değişimlere sıcak bakmayan Rusya, bölgedeki liberal rejimleri de tehlike olarak görmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya politikası için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Rusya yakın çevre politikasının ayrılmaz bir parçası olan Güney Kafkasya'da üstü kapalı bir Rus hegemonyası kurma çabasıdır. Bu politikasının en temel nedeni ise güvenlik endişesidir. ABD ve AB'nin kendi *arka bahçesinde* etki alanı yaratma çabalarından rahatsız olan Rusya, Çin ve İran ile işbirliği girişimlerinde bulunma yolunu tercih etmiştir. Rusya'nın Güney Kafkasya'da en çok önemseydiği bir diğer mesele ise; enerji kaynaklarının naklidir. Rusya petrol ve doğal gazın uluslararası pazara sevkiyatında merkezi bir rol üstlenmek istemektedir.

Sonuç

Güney Kafkasya'daki küresel rekabet, özü bakımından bir güç mücadelesi olarak yorumlamak mümkündür. Kaynakların sınırlı olmasının doğrudan bir sonucu olan devletler arası rekabet geçmişten günümüze var olan bir olgudur. Değişen şey ise aktörlerin çeşitlenmesi ve çoğalması olmuştur. Yer altı zenginliklerinin olduğu çoğu bölgenin kaderinin Güney Kafkasya'ya benzediğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Dünya nüfusunun giderek artması ve devletlerin vatandaşları için bugünün ve geleceğin kaynağını temin etme çabaları yer altı zengini olan bölgelerin huzurunu kaçıran en büyük etmen olarak görülmektedir.

Kendisi de bir Kafkasya ülkesi olan Rusya'nın Güney Kafkasya üzerinde yaşanan küresel rekabette avantajlı durumda olduğu ortadadır. Rusya tarihi yaşanmışlığın vermiş olduğu tecrübeyle bölgeyi daha iyi tanımaktadır. Bölge ülkelerinin güçlü ve zayıf yönlerini iyi bilen Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri bir takım politikaları bulunmaktadır. Rusya gerek Güney Kafkasya ve gerekse Orta Asya olsun, Rus diasporası sayesinde bölge ülkelerinin iç politikasında etkili olmaktadır. Diğer yandan, bu ülkelerin Rusya'ya karşı Sovyet döneminden kalan bir ekonomik bağımlılıkları söz konusudur. Ayrıca Rusya Güney Kafkasya'daki çatışmalarda doğrudan veya dolaylı bir şekilde söz sahibi olan bir ülke olması sebebiyle de diğer rakiplerinden farklılaşmaktadır.

Rusya askeri alanda ise bölgede üs kurma fırsatını elde etme, silah ticaretinde bulunma, asker bulundurma ayrıcalığı gibi gelişmeler sayesinde bölge ülkeleri üzerinde etkili olmaktadır. Son olarak; Rusya'nın jeopolitik zihniyetinin Kafkasya üzerinde de hâkim olduğunu söylemek gerekmektedir. Öyle ki; Rusya'nın yüzyıllardır değişmeyen en büyük politikası yakın çevresinde hegemonya kurma amacıdır. Batısından ve güneyinden güvenlik tehdidi almak istemeyen Rusya bölgesinde yaşanan rejim değişikliklerine sıcak bakmamakta, özellikle de ABD ve Batı Avrupa kaynaklı siyasi değişimlerin karşısında durmaktadır.

Bölgeyi *arka bahçesi* olarak nitelendirilen ülke kendi etki alanlarına başka devletlerin el uzatmasına da sıcak bakmamaktadır. Bölge ülkelerini ekonomik yönden kendisine bağımlı kılarak başarı sağlamayı hedef edinen

Rusya'nın bu politikasının özellikle Ermenistan üzerinde başarı kazandığını görmek mümkündür. Rusya Ermenistan ile kurduğu ilişkiler ile kendisi için stratejik önemi olan bölgedeki gelişmelere müdahale imkânı sağlamayı, Güney Kafkasyadaki siyasi ve askeri varlığını korumayı hedeflemektedir. Ayrıca Ermenistan'daki Rus askeri üsleri Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol etmeyi, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılmasında Güney Kafkasyadan geçen BTC ve Bakü-Süpsa petrol boru hatlarının mevcut RF boru hatlarına alternatif konumunu zayıflatmayı da amaçlamaktadır. Son olarak ise; Azerbaycan ve Gürcistan'ın RF'yi dışarıda bırakan yeni güvenlik mekanizmalarına üye olmalarını engellemeyi, Ermenistan üzerinden bölgede daha etkili siyasi, askeri ve ekonomik politika uygulamayı ve bölgedeki etnik sorunları kontrol etmeyi hedeflemektedir.

Rusya'nın aksine bölgeye geç ulaşan ABD, rekabete sonradan katılmış olmasına rağmen özellikle 11 Eylül ile beraber bölgedeki etkisini hızla ilerletmeye başlamıştır. Zaten kızışan rekabetin can damarı da bu noktada belirmektedir. ABD Rusya'nın Güney Kafkasya ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurmasından rahatsız olmakta ve Rusya'ya Hazar enerji güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Aynı şekilde Çin'in de Orta Asya ve Kafkasya'ya karşı tarihi beraberliği kullanarak yakınlık kurma çabasını hoş karşılamaktadır. Diğer yandan; Rusya'nın jeopolitik konusunda hassas olduğunun farkında olan ABD, 11 Eylül saldırılarını da gerekçe göstererek gerek Doğu Avrupa ile Orta Doğu'da ve gerekse Orta Asya ve Kafkasyada rejim değişikliğine gidilmesini istemektedir. Tüm bu politikalar kendisine karşı bir çevreleme ve *zayıflatma* girişimi olarak nitelendiren Rusya kendisinin yakın çevresi olarak nitelendirdiği bölgelerden ABD'nin uzak durmasını istemektedir. Fakat Rusya'nın umut ettiğinin tersine ABD Güney Kafkasyada daha etkin olabilmenin yollarını aramaktadır.

Hazar enerji kaynaklarının kontrolünü Rusya'ya bırakmak istemeyen ABD, bu ülke ile doğrudan karşı karşıya gelmekten de kaçınmaktadır. Bölgedeki petrol ve doğal gazın dünya pazarına nakliyesinde istediği projelerin hayata geçmesinde büyük ölçüde başarılı olan ülke, Kafkasyada yaşanan çatışmalarda ise beklendiğinin aksine doğrudan müdahalelerden kaçınmaktadır. 2008 Gürcistan Krizi, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ Sorunu, Rusya'nın tecrübe ettiği Çeçenistan meselesi ABD'nin temkinli davrandığı Kafkasya çatışmalarının başında gelmektedir.

Dünyada artan enerji tüketimi, petrol ve doğal gazın bağımlılığı giderek arttırmaktadır. Fosil yakıtlarının sınırlı ve pahalı olması, yenilenebilir enerjinin veriminin düşük olması ve küresel ısınma ile ilgili bulgular, nükleer enerjiye olan ilgiyi ve zorunluluğu arttırmaktadır. Bu nedenle, günümüzde dünya genelinde olduğu gibi, çok uluslu ve değişken (aktif) bir bölge olan Kafkasyada da nükleer enerji güvenliği büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, bölgenin nükleer güvenliği konusunda, nükleer enerjiye sahip olan veya sahip olmayı planlayan ülkeler karşılıklı ciddi yaptırımlar ve sorumluluklar altına gireceklerdir (Özkan, 2012, s. 304).

Kafkasya, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası politikada devletlerin dikkatini cezbeden bir bölge olarak yerini almıştır. Gerek sahip olduğu enerji kaynaklarından ve gerekse yaşanan etnik çatışmalardan dolayı istikrarlı bir yapıya kavuşması oldukça zor görünen bir bölgedir. Azerbaycan'ın meşhur tarihçilerinden Ziya Bünyadov, SSCB'nin parçalanmasının arifesinde Kafkasya jeopolitiği ile ilgili olarak *"Türkiye'nin jeopolitik önemini anlatmaya gerek yok, bunu Napolyon bile belirtmişti. Ama bugün en önemli jeostratejik bölge Kafkasyadır. Ufacık bir toprak parçasında (450.000 km²) çok büyük bir mücadele veriliyor. Tarihte en çok kan dökülen bölge burasıdır. Kafkasyalılar, dünyanın en çok acı çeken halkıdır"* (Mikail, 2012, s.88) demekteydi. Şimdi görülüyor ki; Bünyadov bu sözlerinde oldukça haklıydı.

Kaynakça

- Acar, D.Ş.(2006). Küreselleşen Dünyada Diplomasi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 1-2, 417-440. <http://sbmyod.selcuk.edu.tr/>
- Acar, D.Ş. (2009). Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya. *Karadeniz Araştırmaları*, 22, 51-42. <http://www.karam.org.tr/>
- Acar, D.Ş., Çemrek M. (2006). Kaskasya'nın Kronikleşen Çatışma Alanı: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 8, 114-136. <http://www.karam.org.tr/>
- AĞIR, S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri*, 22, 97-131. <https://dergipark.org.tr/>
- Akengin, H. (2015). *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akpınar, B.G. (2012). Azar'ın Sürüncemeli Toplumsal Uyuşmazlıklar Modeline Göre: Gürcistan-Güney Osetya Çatışma Analizi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Akşar, K. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- AK, T. (2013). Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-2, 99-115. <https://www.atilim.edu.tr/>
- Aliyev, T. (2006). *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aliyev, Z. (2016). Rusya ve İran Arasında 1828 Yılında Türkmençay Anlaşmasının Gizli Taraflarına Işık Tutan Tarihi Belgeler Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 324-331. <http://www.asosjournal.com/>
- Al Ö. (2014). *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Birleşmiş Milletler'in Rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıbaşı K. (2007). *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya: Strateji, Rekabet, Küreselleşme*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Arıcıoğlu, A. (2010). *Kafkasya Bölgesinin Türkiye Enerji (Petrol ve Doğal gaz) Güvenliğinde Yeri ve Önemi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arı T. (2010). Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri. Tayyar Arı (Der.). *Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine*. Bursa: MKM.
- Arı, T., Pirinççi F. (2011). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. *Alternatif Politika*, 1, 1-30. <http://alternatifpolitika.com/>
- Arı T. (2015). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Ataş, A. (2006). *Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler*. Bursa: Dora yayıncılık.
- Aydemir, S. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Azadlıq Radiosu. (2010). Barak Obamanın İlham Əliyəvə Məktubunun Mətni Açıqlanıb .(Çevrimiçi). <https://www.azadliq.org/a/2064271.html> (25.26.2019)
- Batır, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1, 115-134. <https://dergipark.org.tr/>
- Baycan, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan Krizi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BBC. (2018). Hazar Denizi'ne Hukuki Statü: Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan 20 Yıl Sonra Anlaştı.(Çevrimiçi). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45161710> (26.11.2019)
- Beşikçi, S. Ö. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 237-252. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Bıyık, U. (2009). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya ve Orta Asyadaki Enerji Politikaları*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. Yelda Türedi (Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cabbarlı, H. (2008). *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canar, B. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletler ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, M. (1999a). Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem. *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş*. Ankara: A Ajans Tesisleri.
- Ceylan, M. (1999b). Soğuk Savaş'ın Sonu, Yeni NATO ve Türkiye. *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş*. Ankara: A Ajans Tesisleri.
- Çalış, Ş.H., Özlük, E. (2007). Jeo-Politik: Mekânın Siyasallaştırılması ve Suistimali. Zeynep Dağı(Der.). *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çapraz, H. (2012). Abaza-Gürcü Çatışmasında Tarih. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Çelik, N. (2014). *Kırılğan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm Açmazı*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 25, 93-126. <https://www.uidergisi.com/tr/>

- Çevik, A. (2015). *Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çıkrıkçı, T. (2012). Realist ve Pragmatik Düşünceler Ekseninde Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Güney Kafkasya politikası: "Güç", "Denge" ve "Aşılama Sorunları". *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Dağı, Z. (1998). Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye. *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sönmezoğlu, F. (1996). SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık,
- Demir, İ. (2008). "Enerji", Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, Kahramanmaraş.
- Demir, S. (2012). Karadeniz,Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye'nin Enerji Kaynağı Açısından Önemi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Deniz, T. (2014). *Siyasi Coğrafya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Ankara: Pegem Akademi.
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1, 17-23. <http://www.sobiad.org/>
- Dikkaya, M. (2010). Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Kafkaslar. *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Elmas, M.S. (2010). *Güvenlik Paradigmasının Değişimi: Küresel Risk Toplumu*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi, Ankara.
- Emeklier, B. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi. <http://www.bilgesam.org/>
- Eraydın, Ö. (1996). Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye, *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Ersun, Ö. (2005). Ermenistan, Soykırım İnadı ve Kaybedilen Gelecek. *Stratejik Analiz*. 60, 16-27. <https://makaleler.mkutup.gov.tr/>
- Ersungur, M., Karabulut, K. (2008). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Sosyo-Ekonomik Analizi. *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Fouskas, K.V. (2004). *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya*. Ali Çakıroğlu (Çev.). İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Girgin, K. (2009). Gürcistan Stratejik Durumu ve Türkiye ile İlişkileri. <http://www.tasam.org/>
- Gökırmak, M.A. M. (1996). "Yeni Dünya Düzeni" Kavramı ve Uluslararası Sistem. *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

- Güner, U. (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gök, G. O. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü. *KOS-BED*. 31, 65-82. <http://kosbed.kocaeli.edu.tr/>
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbüz, V. (2008). Dağlık Karabağ Sorununda Taraf Ülkeler. *Bölgesel ve Küresel Güçler, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Gürel, M.M. (2008). *Küreselleşen Dünya ve Terörizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürsel, S. (2012). Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Gürsoy, B. (2004). *Soğuk Savaş Sonrasında Çok Yönlü Tehdit Algılamaları: Asimetrik Tehdit*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Haber 7. (2017). Azeri Petrolünde Ortaklık 2050'ye Kadar Uzatıldı.(Çevrimiçi). <http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/2424139-azeri-petrolunde-ortaklik-2050ye-kadar-uzatildi> (24.11.2019)
- Hacıoğlu, N. (2018). 5 ülke Hazar'ı Paylaştı. *Hürriyet*. (Çevrimiçi). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5-ulke-hazari-paylasti-40926515> (25.11.2019)
- Hasanoğlu, M., Cemilli E. (2006). *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hasanov, İ. (2013). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2001)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hatipoğlu, E. (2008). Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü. *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Mücadelesi*. Turgut Demirtepe (Der.). Ankara: USAK Yayınları.
- Heywood, A.(2014). *Küresel Siyaset*. Nasuh Uslu (Çev.). Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları.
- Hilalov, F. (2012). Rusya Dış Politikasında Yeni Avrasyacılık. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Hürriyet. (2010). Azerbaycan Hazar'da Yeni Doğalgaz Yatağı Bulundu.(Çevrimiçi). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-hazarda-yeni-dogalgaz-yatagi-buldu-16371958> (26.11.2019)
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- İlhan, S. (1999). *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- İsmayılov, E. (2012). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Arabulucu Devletlerin Neo-Emperyalist Yaklaşımları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Kafkasyalı, E.G. (2007). *ABD-Rusya Hegemonya Mücadelesinde Gürcistan ve "Gül Devrimi"*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kanbolat, Hs. (2005). Kafkasya'nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri. *Stratejik Analiz*, Ankara, 60. <https://21yyte.org/>
- Kantarci, Ş. (2013) Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16, 47-85. <https://dergipark.org.tr/>
- Karabayram, F. (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Karabayram, F. (2011). *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karabulut, B. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaosmanoğlu, A.L. (2011). Yirmi birinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden. *Uluslararası İlişkiler*, 29, 5-25. <https://www.uidergisi.com.tr/>
- Karaosmanoğlu, A.L. (2014). NATO'nun Dönüşümü. *Uluslararası İlişkiler*, 40, 3-38. <https://www.uidergisi.com.tr/>
- Kasım, K. (2010). Ermenistan. Tayyar Arı (Der.). *Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine*. Bursa: MKM
- Kasım, K. (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kaya, Z. (2010). *Terörizmin Küreselleşmesi: El-Kaide Örneği*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.
- Kılıçoğlu, G., Kekevi, S. (2008). *Kafkasya. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Kocaman, M.E. (2018). Hazar Havzasının Hukuki Statüsü. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1, 99-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/416129>
- Köktaş, N.A. (2015). Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-110. <https://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/>
- Mammadov, R. (2008). *ABD' nin Güney Kafkasya Politikası*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mandacı, N., Özerim, G. (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 3, 105-130. <https://www.uidergisi.com.tr/>

- Marshall, T. (2015). *Prisoners of Geography: Ten Maps That Explain Everything About the World*. New York: Scribner.
- Mehmetoğlu, D. (2012). Geçmişten Günümüze Karabağ Sorunu. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Memmedov, Z. (2004). *INOGATE Projesi Çerçevesinde Avrupa Birliği-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mikail, E.H. (2012). ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2, 87-97. <https://dergipark.org.tr/>.
- Oğuzlu, T. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 40, 8-18. <https://orsam.org.tr/>
- Özcan, A. (2015). *Azerbaycan'da Petrolün Üretimi, Pazarlanması ve Kullanılması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Özey, R. (1999). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özkan, A. (2016). Güvenlik Paradigmasında Sınır Aşan Bir Çevre Sorunsalı: "Nükleer Zarar". *Alternatif Politika*, 1, 128-159. <http://alternatifpolitika.com/>
- Özkan, G.N. (2012). Nükleer Enerji ve Nükleer Güvenlik Açısından Kafkasya. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Özlük, E., Duygu, Ö. (2014). NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 209-225. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/>
- Sabah. (2018). Doğalgaz Rezervi En Fazla Olan Ülkeler. (Çevrimiçi). <https://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/dogalgaz-rezervi-en-fazla-olan-ulkeler> (26.11.2019)
- Socar Gas. (2019). Azerbaycan'ın Gaz Yolculuğu.(Çevrimiçi). <http://www.socargas.com/azerbaycanin-gaz-yolculugu/> (25.11.2019)
- Sputnik News. (2018). En fazla petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan ülkeler. (Çevrimiçi). <https://tr.sputniknews.com/infografik/201812031036447006-opec-gaz-petrol-venezuela-suud-arabistan-iran-rusya-abd/> (26.11.2019)
- Şihalıyev, E. (2012). Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 139-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254148>
- Şihalıyev, E. (2013). Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Stratejisi Dergisi*, 1, 15-26. <https://arastirmax.com/>
- Tafloğlu, S. (2012). İran ve Rusya; Stratejik İttifak mı? Batı'ya Karşı Koz mu?. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.

- TANAP. (2019). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi.(Çevrimiçi). <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (24.11.2019)
- Taşçı, T.A. (2012). İki Farklı Pencereden Güney Osetya Sorunu. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Telli, A. (2012). Yeni Dünya Düzeni'nin Domino Etkisi Yaratan Devrimleri: Gürcistan Gül Devrimi ve Mısır Lotus Devrimi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Torun, A. (2012). *Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TRT Haber. (2019). Dünyada en fazla doğal gaz rezervi Rusya'da.(Çevrimiçi). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-419428.html> (25.11.2019)
- Turgutoğlu, K. (2006). *Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tüysüzoğlu, G. (2012). *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülger, İ.K. (2012). Kafkasya'da Azınlık Sorunları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Veliev, C., Aslanlı, A. (2011). *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Vogler, J. (2003). Küreselleşmenin Çevresel Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri. Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik. *SAREM Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul.
- Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yeni Şafak. (2019). Dünyada en fazla doğal gaz rezervi Rusya'da.(Çevrimiçi). <https://www.yenisafak.com/ekonomi/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-3494951> (25.11.2019)
- Yıldırım, M. (2012). Karadeniz'in Hukuki Durumunun Kafkaslar Üzerine Etkisi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Yoldaş, F. (2010). *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Kafkasya Politikası*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.